

gå tillväga för att bearbeta det omfattande kvalitativa materialet och härigenom skapa förståelse för frågelistan styrkor och svagheter? Hur kan frågelistan användas idag? De båda kulturanalytiskt skolade forskarna börjar med att tematisera svaren, utan att ha läst frågorna. De finner fyra teman som står ut: rutiner och ritualer, det tekniska, det sociala sammanhanget och rumslighet och förändring. Som nutida forskare gör de andra kopplingar och tolkningar än den forskare som läste frågelistsvaren på 1990-talet och den som konstruerade listan. De blev medvetna om hur snabbt de, med sin kulturanalytiska skolning, snabbt föll in i att se skillnader och likheter samt kontinuitet och förändring. De ser också hur deras senare forskningsintressen präglade sättet att läsa materialet.

De båda författarna kan konstatera att frågelistor är en förhållandevis tidseffektiv och billig metod för att skapa ett forskningsmaterial. Materialet är när det når arkivet ”färdigt” såtillvida att det inte behöver transkriberas eller renskrivas. Forskaren får genom frågelistmaterialet därtill relativt enkelt tillgång till ett personligt och individnära material. En nackdel är dock att den som formulerat listan inte har någon kontroll över hur den blivit till.

Redaktörerna summerar i ”Efterord” att kulturhistoriker förenas av tre grundhållningar: ett fokus på människans förmåga till meningsskapande (människan som kulturbyggare), en ambition att söka efter kollektiva mönster; en hermeneutisk, tolkande metod. De finner att samma grunder präglar etnologins hållning till historia och kulturhistoria. Det förflutna kan inte återskapas, men genom att tolka och beskriva det förflutna med utgångspunkt i tillgängliga källor producerar vi kulturhistoria!

Sammanfattningsvis innehåller antologin intressanta och välskrivna bidrag. Ibland får metodbeskrivningarna handboks-karaktär: gör si, gör så. Generellt är de dock pedagogiskt utlagda och boken kommer att fylla ett behov i undervisningen. Min avslutande fråga blir ändå: behöver etnologin begreppet kulturhistoria? Tillför begreppet kulturhistoria en ny dimension till de historiska etnologiska studierna?

Inger Lövkrona, Lund

Nordic Seniors on the Move: mobility and migration in later life. Anne Leonora Blaakilde & Gabriella Nilsson (red.). Lund Studies in Arts and Cultural Sciences, Lund 2014. 225 s. ISBN 978-91-981458-0-9.

I en uppmärksam bloggpост publicerad i the Guardian 2015, påpekade Mawuna Remarque Koutonin det besynnerliga förhållandet att det enbart är vita människor som kommer att omtalas och inte minst hanteras som så kallade ”expats”, medan alla andra får nöja sig med att vara ”migranter” (<https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2015/mar/13/white-people-expats-immigrants-migration>). Vi lever i en tid på alla sätt kännetecknad av migration och människors mobilitet. I offentlighetens strålkastarljus hamnar oftast den icke-vita och avindividualiserade ”flyktingströmmen” och andra, minst lika intressanta, strömmar undgår en motsvarande problematiserande (och tyvärr ofta problemfokuserande) diskussion. Jag har läst en bok som vänder på det perspektivet.

Antologin *Nordic Seniors on the Move*, redigerad av etnologerna Anne Leonora Blaakilde och Gabriella Nilsson, är ett mångsidigt försök att samla forskning om mobilitet, migration och åldrande (det fält som på engelska kallas International Retirement Migrations Studies) från de nordiska länderna (med undantag för Island). De medverkande författarna kommer från forskningsområden som etnologi, kultur- och socialgerontologi, teologi och arkitektur. Geografiskt täcker boken migration både inom och mellan länder, ämnesmässigt spänner den över matvanor, kyrka, livsstil, boende och politik. Och åldersmässigt täcker den, med tanke på dess fokus på ”seniorer”, ett brett spann från sjukpensionärer på strax över 40 till pigga 80-plussare. Boken består av en inledning och åtta kapitel. I det följande kommer jag att lyfta några exempel ur denna rika bok, som kan förmedla en bild av mångfalden perspektiv och frågor som den väcker.

I ett inledande kapitel ger antologins redaktörer en allmän ingång till hur vi med olika kulturvetenskapliga perspektiv och begrepp kan förstå

åldrande, generation och mobilitet i vår tid. Här finns många enkla, men viktiga, poänger för läsaren att ta med sig: mobilitet eller rörlighet, som både i fysisk (vi ska resa, men av rätt skäl) och metaforisk (vi ska befinna oss på en lite lagom äventyrlig "livsresa") bemärkelse utgör närmast ett moraliskt imperativ i vår tid, är inte bara förbehållen de mest välbemedlade pensionärerna, utan skillnaden i levnadskostnader mellan olika länder möjliggör (i viss mån) också för sämre ställda nordiska pensionärer åldersmigration. De äldre i de nordiska länderna, där både "äldre" och "Norden" i och för sig utgör ganska diffusa kategorier, delar erfarenheter av att leva i välfärdsstater med tydliga och på vissa sätt generösa pensionssystem. Med bakgrund i ett likartat klimat och efterkrigstidens framväxande charterturism är dagens nordiska äldre också en generation som levt med i alla fall en föreställd möjlighet att resa till varmare breddgrader. Det finns alltså skäl, menar redaktörerna, att som här titta på nordiska seniorers migration samlat. Som en avslutande blick mer utifrån inbjöds en amerikansk arkitekt som jämför migrationen till spanska Solkusten med mobilitet och migration bland amerikanska seniorer. I inledningen redogörs också för skillnader och samband mellan i bokens kapitel ibland överlappande former av migration, som *livsstilsmigration* eller *frivillig livsstilsmigration* (alltså en migration som botten i valet att öka livskvalitén), *pensionsmigration* (migration i samband med att förvärsarbetet upphör), *rural migration* (den migration till landsbygden som till exempel beskrivs i Nilssons kapitel om Österlen) och *hälsomigration* (där en upplevd förbättring av hälsan motiverar migrationen).

Redaktörerna påpekar i sin inledning att det finns en utbredd föreställning om att migration i ålderdomen framförallt gäller människor med mycket pengar, medan flera av bidragen pekar på att så inte behöver vara fallet. Som ett exempel på just de välbeställda seniormigranterna diskuterar dock Gabriella Nilsson i sitt bidrag en välbemedlad grupp som i samband med pensioneringen – ibland innan och ibland efter – skaffar sig nya boenden på Österlen i östra Skåne. Nilsson menar att Österlen i ett svenskt sam-

manhang "mer än något annat område diskursivt förstått som en lantlig pensioneringsdestination" (s. 30, min övers., och här hade jag som läsare gärna sett något slags stöd eller hänvisning för påståendet eftersom jag inte är så bevandrad i pensioneringsdestinationer). De intervjuade formulerar flera paradoxer och motsägelser: å ena sidan betonas vikten av att kunna bryta upp och göra något nytt, å andra sidan skaffar de nya hus som kräver tillsyn och omsorg, de betonar vikten av aktivitet och sociala nätverk samtidigt som de sökt sig till Österlen för dess "lugn och ro", och de talar om frihet och vikten av att kunna kasta loss från det gamla, samtidigt som de genom att skaffa nya hus försäkrar frihet och det nya hemmet alltmer tar över föremål från det gamla. På Österlen tänker de sig att närheten till kontinenten ska öppna upp nya möjligheter, till resor och upplevelser, men mot detta väger ett planerande för framtiden, som handlar om att handikappanpassa olika detaljer i hemmet. Pensioneringen sätter igång en frihet och en rörelse, som det nya huset skapar en paus i. De här motsägelserna, menar Nilsson, kan ses som ett pågående förhandlande mellan förväntningar om aktivitet och rörlighet å ena sidan och behov av trygghet och förankring å den andra. Migration är alltså inte bara en fråga om frihet och rörelse utan också om att skapa kontinuitet och säkerhet – något som Nilsson sammanfattar med att dessa migranter "gör samma sak" fast "på en annan plats".

Att upprätta kontinuiteter handlar inte sällan om sinnliga register – att känna igen sig i lukter, smaker, konsistenser eller beröringen av olika material. Den finska socialgerontologen Antti Karisto diskuterar i sitt kapitel utifrån ett brokigt material av särskilda dagböcker, samtalsliknande intervjuer och enkätundersökningar, förhållningssätt till mat bland finska pensionärer på Costa del Sol. Karisto visar med stöd i den brittiska konsumtionssociologen Alan Warde på fyra smakantinomier (där smakantinomier ursprungligen härrör från Kants diskussion om till synes oförenliga teser) i migranternas sätt att förhålla sig till mat: nyhet och tradition, hälsa och njutning, ekonomi och extravagans samt bekvämlighet och omsorg (s. 77). Det visar sig att

medan flera andra nationaliteter uppvisar ett starkt behov av "ens egen mat", gärna serverad på särskilda restauranger, så är detta inte ett så starkt inslag bland de finska pensionärerna. Tvärtom skämtas det om "köttbullsnostalgi", och de som håller fast vid den finska matlagningen skrattas det åt. Den spanska maten beskrivs som hälsosammare än den finska, men också annan mat lyfts fram, och vissa kan istället betona vikten av att man får frossa i nyttigheter (som t.ex. det danska smörgåsbordet på ett av de lokala ställena). Särskilt starkt laddade är rågbröd, finsk fisk och kaffe. Karisto visar alltså hur en hel uppsättning antinomier hanteras med olika strategier: genom ett säsongsbetonat ätande, genom blandningar, genom att skilja det hälsosamma ätandet under veckorna från helgernas mer hedonistiska ätande. Valet av mat följer inte entydigt några sociala parametrar utan ger mer uttryck åt individens livsstilsval.

Etnologen Anne Leonora Blaakilde har fältarbetat bland och intervjuat danska pensionärer på Costa del Sol i Spanien och i Alanya, Turkiet. Flera av dessa är hälsomigranter – alltså personer som flyttat till andra platser för att klimatet påverkar en nedsatt hälsa i positiv riktning (t.ex. reumatism). I artikeln visas hur dansk lagstiftning och socialförsäkringssystem kolliderar med migranternas livssituation: å ena sidan myndigheternas bild av hälsomigranter som förmögna systemutnyttjare, å andra sidan migranter med knappa ekonomiska resurser som precis klarar sig på den statliga pensionen men tvingas betala också privata sjukförsäkringar lokalt, ovanpå en skatt vars fördelar de aldrig kan utnyttja. Blaakilde lyckas belysa hur en välfärdsstat med social utjämning som ledstjärna istället premierar de rikastes hälsa och underminerar de sämre beställda. Deras migration väcker också vidare frågor kring hur nationalstatens ansvar för fördelning och medborgares hälsa kan möta och hantera en allt mer rörlig verklighet.

I sitt avslutande kapitel diskuterar amerikanske arkitekten och forskaren Deane Simpson boendeformer för seniorer i the Villages of Florida, samt amerikanska äldre som befinner sig på resande fot i husbilar och gör vissa jämförelser med de nordbor som migrerar till Costa del

Sol. Simpson ser de här olika migrerande livsstilarna som ett slags utopiska utforskanden av vad Peter Laslett kallat den Tredje åldern (ett historiskt skede när den yngre arbetsbefriade ålderdomen utkristalliseras som en särskild livsfas). Som arkitekt går Simpson inte bara in i närstudier av den fysiska utformningen av "semestern som aldrig tar slut" utan också hur boenden både gestaltats och marknadsförts med grund i detaljkunskaper om Tredje ålderns demografi och generationella erfarenheter. The Villages of Florida knyter till exempel an till en lång tradition av gestaltningar av ett slags "typisk" amerikansk småstadsgata – Mainstreet USA – som formats av bland andra Walt Disney och uttrycker längtan tillbaka till en tid när allt var enklare. Särskilt intressant är Simpsons beskrivning av hur de tidliga sprickor som uppstår mellan dessa samhällen och omgivningen inte bara förflyttar de boende tillbaka till en annan tid i livet (barn- och ungdomså) utan att samhällena i sin relativa åldershomogenitet, eftersom de bebos av seniorer, också gör att de boende inte känner sig gamla (eftersom det inte förekommer yngre generationer att jämföra sig med).

I övriga kapitel diskuteras bland annat kyrkans och religionens betydelse bland de migrerade seniorerna, de transnationella kompetenser som utvecklas i olika former av obetalt frivilligarbete, samt hur livsstilsmotiv spelar in i flytten till seniorboenden. Detta är som sagt en välkommen bok som jag har läst med stort intresse. Kapitlet är empiriskt välgrundade utan att bli analytiskt lättviktiga. Jag har inga allvarigare invändningar, men vill ändå peka på några frågor som väcks vid läsningen. Det här är ju en bok som samlar forskare som förenas av ett intresse för åldrande och migration som ett kulturellt och socialt fenomen. Detta för med sig att flera kapitel, trots en ibland intersektionell ansats blir alltför fokuserade på ålder, eller rättare sagt, ålder blir en given tolkningsram för sådant som lika gärna hade kunnat vara uttryck för andra med ålder sammanflätade processer i livet. Att hitta "lugn och ro" kopplar Gabriella Nilsson i sin artikel till ålderdom (och svensk mentalitet), men det skulle lika gärna kunna vara del i ett klassrelaterat exklusivitetsprojekt. Att pussas på

kinderna bland finnarna beskrivs av dem själva som en spanskifiering, men kan det inte också läsas som iscensättningar av det fina folkets "kontinentala" vanor (och Karisto beskriver just de finska migranterna som klassresenärer)? Egentligen ska man väl inte ta upp andra saker som boken kunde ha handlat om, men det slår mig också att boken till stor del tycks vara avgränsad till (vad som i alla fall framstår som) etniskt homogena grupper av migranter. Åldersmigrerar inte också personer som tidigare i livet invandrat till de nordiska länderna, kanske kan en del av "återvändarna" till exempelvis Latinamerika ses som åldersmigranter, och vad hade inkluderandet av sådan åldersmigration gjort med helheten? Och vad innebär den relativa etniska homogeniteten inom grupperna för odlandet av en etnisk särart i andra länder (som är ett tema som återkommer i några av texterna)? Kort sagt, de sociala parametrar som texterna arbetar med blir ibland lite tvingande och begränsande.

Men så är det väl med alla goda böcker, de engagerar och väcker frågor – som i sin tur kan bli startskotten för kommande forskning. Boken är ett välkommet bidrag till kulturvetenskapliga studier av ålder och åldrande, och med tanke på den pedagogiska tonen i flertalet bidrag så kommer den att passa utmärkt som kurslitteratur i många discipliner. Problemet är nämligen, som också påpekas i boken, att ålder och åldrande ofta är blinda fläckar i social- och kulturvetenskapliga analyser, och lämnas åt särskilda discipliner att hantera (som socialgerontologi). Denna typ av antologier skulle kunna råda bot på den bristen.

Sverker Hyltén-Cavallius, Stockholm

À la mode. Mode mellan konst, kultur och kommers. Ida de Wit Sandström & Cecilia Fredriksson (red.). Maktadam, Göteborg/Stockholm 2016. 340 s., ill. ISBN 978-91-7061-216-9.

Den svenska modeforskningen är fortfarande ung som disciplin betraktad, med mycket att inventera ur flera perspektiv. *À la mode* sällar sig

till den rad av antologier som det senaste decenniet speglar svensk modeforskning och dess utveckling. Medan Centrum för modevetenskap har nischat sig kulturhistoriskt med ett tidsspänn från 1700-talet fram till idag, så rörde sig de Göteborg-Boråsbaseerade redaktörerna till *Modets metamorfoser* (2009) mer bland etnologiska perspektiv och 1900-talet. Som undertiteln här skvallrar, mellan *konst, kultur och kommers*, så stakar redaktörerna ut vägen mot ett studium med sökljuset på branschen. Det perspektiv som dominerar här är alltså en granskande blick på modets kommersiella organisering, jämte traditionella humanistiska perspektiv som också lämnas utrymme.

À la mode samlar hela 16 studier om mode av forskare verksamma längs Öresund, Danmark Norge, Lund, Helsingborg och Göteborg. Författarna är verksamma inom ämnen som etnologi, idé- och lärdoms historia, tjänstvetenskap, socialantropologi, modevetenskap och konstvetenskap. Redaktörerna har strukturerat boken längs tre givna teman, "Organisation och vardag", "Förhandla och navigera" samt "Skärningspunkter och översättningar", vilka i viss mån speglar underrubriken tre ledord, kommers, kultur och konst.

Under första temarubriken dominerar studier av branschen, med ett närmast genomgående perspektiv på de yrkesverksamma. Danska Else Skjolds undersökning av pälsindustrin går en annan väg. Skjold har tidigare undersökt dansk pälsindustri, bland annat i den danska antologin *Snit!* (2011). Denna gång undersöks hållbarhet, ett ideal som normalt inte förknippas med päls, samt de krocker som uppstår mellan modets snabba krav och den långsammare hantverkstraditionen som ligger bakom körsnärernas arbete. Pälsuppfödning har sedan tidigt 1900-tal varit en stor näring i Danmark, men numera är produktionen som i många andra fall flyttad till Kina. Skjold belyser en produktion som normalt granskas för sina brister, men ser här hur den har bäring i termer av hållbarhet. Ida de Wit Sandström, Philip Warkander och Magdalena Petersson McIntyre undersöker arbetsvillkoren för småföretagare, frilansare och anställda i en bransch där man hellre talar om drivkrafter som